

Pedagogy

Sheremet, 2011 – Sheremet M.K. Pidhotovka korektsiynykh pedahohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. [Preparation of special teachers in higher educational institutions]. / M.K. Sheremet // Zbirnyk naukovykh prats Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka / Za red. O.V. Havrylova, V.I. Spivaka. – Vyp. XVII u dvokh chastynakh, chastyna 1. – Seriya: sotsialno-pedahohichna. – Kamyanets-Podilsky: Medobory–2006. – 368 s.

УДК 373.2.013.42-051:616.896-053.5

Катерина Суятинова,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
дошкільної роботи
ДВНЗ «Криворізький державний
педагогічний університет».

Kateryna Suiatynova,
PhD (Pedagogy),
Senior Lecturer of the Department of
Preschool Education
SHEI «Kryvyi Rih State Pedagogical
University».

E-mail: k9781424@gmail.com
ORCID 0000-0003-0263-4800

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ

У статті автор досліджує проблему раннього дитячого аутизму, а саме: питання етіології, прояви та причини порушення. Проблема аутизму вивчалась і висвітлювалась у науковій, медичній, психологічній і педагогічній літературі щонайменше протягом півстоліття. На сучасному етапі причини дитячого аутизму недостатньо вивчені. Метою дослідження є розробка технології підтримки процесу соціалізації дітей з аутизмом у закладах дошкільної освіти соціальним педагогом. Зосереджено увагу на групи технології соціально-педагогічної роботи: технологію діагностики, технології конструювання і проектування розвитку тих чи інших соціально-педагогічних об'єктів; технології реалізації соціально-педагогічних проєктів, програм, запровадження соціально-педагогічних інновацій. Соціалізацію дитини з розладами спектру аутизму, на нашу думку, варто почати із закладів дошкільної освіти, оскільки саме перебування в дитячому колективі дозволить дитині ідентифікувати себе як особистість і частину соціуму. Робота соціального педагога у закладі дошкільної освіти передбачає роботу з дошкільниками, з батьками, педагогами, тому звернуто увагу на функції фахівця.

Ключові слова: *ранній дитячий аутизм, прояви аутизму, технологія соціально-педагогічної роботи, соціалізація, соціалізація дітей з аутизмом, заклад дошкільної освіти, функції соціального педагога, педагоги, батьки, дошкільники.*

In the article the author investigates the problem of early childhood autism, namely: the issues of etiology, manifestations and causes of violations. The problem of autism has been studied and covered in scientific, medical, psychological and pedagogical literature for at least half a century. At the present stage, the causes of children's autism have not been sufficiently studied. The aim of the study is to develop a technology to support the process of socialization of children with autism in pre-school institutions by a social pedagogue.

The attention is focused on the group of technologies of social and pedagogical work: technologies of diagnostics, technologies of construction and design of development of these or those social and pedagogical objects; technologies of realization of social and pedagogical projects, programs, introduction of social and pedagogical innovations. We agree with the opinion about the impossibility of a unified typology of technologies of social and pedagogical work.

Socialization of a child with autism spectrum disorders, in our opinion, should start with pre-school education, because staying in children's team will allow a child to identify himself as a person and a part of society. Socialization of a child with autism disorders begins in the institution of pre-school education. The main thing in the education of children is self-service training, behavior in preparation for

the game and out of it, as well as a special organization of the child's life, where all the elements of everyday rituals should be thought out to the last detail.

The work of a social pedagogue in the institution of pre-school education involves working with preschoolers, parents, teachers, therefore, attention is paid to the functions of a specialist: diagnostic, prognostic, organizational, communicative, mediation, preventive, assistance and support functions, correctional.

The solution to any problem of the child, requiring the intervention of a social pedagogue, includes the following areas of work: diagnosis; search for ways to solve the problem; the choice of appropriate methods and forms of activity, the choice of means to be used in the work; if necessary, the adjustment of the social pedagogue, aimed at improving the work of the child.

We see the work of a social pedagogue with pupils of a preschool institution in the following: correction of parameters of social development of children at the request of teachers and parents and the results of diagnosis; organization of activities of groups aimed at the development of children's individuality and their socialization; organization of children's leisure.

Keywords: *early childhood autism, manifestations of autism, technology of socio-pedagogical work socialization, socialization of children with autism, pre-school education, the functions of a social teacher, teachers, parents, preschoolers.*

Постановка проблеми. Проблема аутизму вивчалась і висвітлювалась у науковій, медичній, психологічній і педагогічній літературі щонайменше протягом півстоліття. Останні 10 - 15 років проблема аутизму поширюється в Україні, а також у країнах Західної Європи та США.

У сучасній медико-психологічній літературі аутизм розглядають як загальний розлад розвитку, який виявляється в ранньому дитинстві та триває протягом усього життя [Большой толковый психологический словарь, 2000]. З психолого-педагогічного погляду діти-аутисти неадекватно реагують і відчувають дефіцит соціальної взаємодії, у них порушений контакт з оточуючими, вони занурені у себе і, зазвичай, не виявляють інтерес до інших людей; вони уникають дивитися в очі, дратуються від фізичних контактів; часто не говорять, не реагують на звертання, хоча й мають нормальний слух; діти повторюють міміку, слова та інтонації, які копіюють у інших; їм притаманні одноманітні, повторювані рухи; іноді вони хворобливо прив'язані до певних предметів, оточення та ін. [Комер, 2002; Островська, 2012].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У питанні про етіологію раннього дитячого аутизму (РДА) немає єдиної думки. Так, на думку Е. Мінковські (1927), аутизм є наслідком порушення «вітального» інстинкту; Л. Каннер (1943) розцінював РДА як особливий хворобливий стан; Г. Аспергер (1944 - 1948) – як патологічну конституціональну структуру, ближче до психопатичної. Дослідники Л. Бендер (1933, 1956), М. Кларк (1963), Т. Сімпсон (1948), Г. Сухарева (1926, 1935, 1974), О. Юрьєва (1967) та ін. використовували поняття аутизму як синдрому з часу виділення ранньої дитячої шизофренії.

Ряд дослідників припускають можливість і органічного походження синдрому РДА (Д. Ісаєв, 1970, 1978; К. Лебединський і С. Неміровская,

1981), його зв'язок з внутрішньоутробним ураженням нервової системи і локалізацією в стовбурових відділах мозку. У зарубіжних дослідженнях, значна роль відводиться хронічно психотравмуючій ситуації (Б. Беттельхейм, 1959, Е. Тинберген та Н. Тинберген, 1972, та ін.), викликаній холодністю матері по відношенню до дитини, деспотичним тиском матері.

Сучасні вітчизняні науковці (К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Смоляр, Г. Хворова, А. Чуприков, Д. Шульженко), вивчаючи світовий досвід дослідження проблем аутизму, розробляють та впроваджують шляхи допомоги й підтримки дітям з аутизмом.

На сучасному етапі існують терапевтичні й корекційні технології, методи, засоби у контексті соціально-психолого-педагогічного впливу на розвиток дітей з аутизмом. Проте технологія роботи соціального педагога з дітьми з аутизмом у закладах дошкільної освіти є недостатньо вивченою.

Метою нашого дослідження є технологія підтримки процесу соціалізації дітей з аутизмом у закладах дошкільної освіти соціальним педагогом.

Виклад основного матеріалу. Ранній дитячий аутизм (класичний аутизм або синдром Каннера) – відхилення в психічному розвитку дитини, яке включає не одну дисфункцію. Поняття аутизму являє собою комплексне порушення, у більшій мірі, ніж епілепсія і розумова відсталість. Головним проявом аутизму є порушення спілкування дитини з оточуючим світом. Причини виникнення аутизму різноманітні. Найчастіше це патологія так званої «шизофренії спектру» рідше – особлива органічна недостатність центральної нервової системи (хромосомна, спадково-обмінна, можливо і внутрішньоутробна). Не виключено, що РДА може виникнути і як самостійна аномалія психічної конструкції, обумовлена спадковістю [Детский аутизм, 1997].

Причини дитячого аутизму ще недостатньо вивчені. Головними причинами виникнення порушення називають пошкодження головного мозку дітей, які виникають у жінок під час вагітності, пологів; генетичні порушення, які проявляються досить рано та ін. Діагноз РДА базується на таких основних симптомах, як аутизм, схильність до стереотипів, непереносимість змін в навколишньому середовищі, а також раннє, до 30-місячного віку виявлення специфічних ознак дизонтогенеза [Карпенко, 2007: с. 21].

У педагогічному аспекті поняття «технологія» має такий зміст, як наукове прогнозування (проекування) і точне відтворення педагогічних дій, які забезпечують досягнення запланованих результатів [Тарасун, 2004].

Технологія соціально-педагогічної роботи – це одна з галузей соціальних технологій, зорієнтованих на соціально-педагогічне обслуговування, допомогу і підтримку громадян, сімей, дітей, підлітків, молоді та інших, що перебувають у важкій життєвій ситуації [Харченко, 2013: с. 8]. Технології соціально-педагогічної роботи можна умовно

розділити на три групи: технології діагностики (на основі вивчення соціально-педагогічних проектів та ймовірних прогнозів їх розвитку); технології конструювання і проектування розвитку тих чи інших соціально-педагогічних об'єктів; технології реалізації соціально-педагогічних проектів, програм, запровадження соціально-педагогічних інновацій [Харченко, 2013: с. 29]. Погоджуємося з думкою С. Харченко, Н. Краснової, Я. Юрків, що єдина типологія технологій соціально-педагогічної роботи неможлива, оскільки будь-який принцип класифікації вибирається довільно, відповідно до цілей соціального педагога. Він має значення для наукового дослідження, для навчальних цілей; у реальному житті звернення до того чи іншого виду технології залежить від суті соціально-педагогічної проблеми [Харченко, 2013: с. 30].

У соціальній роботі виділяють такі найбільш значущі процедури: соціальну діагностику; соціальну профілактику; соціальну адаптацію; соціальну реабілітацію; соціальну корекцію й терапію; соціальну експертизу; прогнозування, моделювання та ін. [Шахрай, 2006: с. 15]. Названі процедури належать до сукупності загальних технологій. У нашому випадку підтримки потребують діти з аутизмом.

Здійснений аналіз проблеми соціалізації дав змогу зосередити увагу на таких найважливіших, на нашу думку, ознаках у її трактуванні:

– процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості. Соціалізація передбачає взаємодію людини із соціальним оточенням, яка впливає на формування її певних соціальних якостей та рис, на активне засвоєння і відтворення нею системи суспільних зв'язків (С. Гончаренко);

– процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як члену суспільства (О. Горкін);

– процес, у ході якого люди залучаються до життя у соціумі, навчаються дотримуватися соціальних норм, установок, зразків поведінки, засвоюють певні соціальні ролі; процес, який уможливує існування в суспільстві і передачу його культури від покоління до покоління (В. Піча);

– процес включення людини у соціальну практику, набуття нею соціальних якостей, засвоєння суспільного досвіду і реалізація власної сутності через виконання певних ролей у практичній діяльності (І. Калачева, Я. Коломінський, А. Левко);

– сукупність усіх соціальних і психологічних процесів, завдяки яким індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, які дозволяють йому функціонувати як повноправному члену суспільства; процес входження індивіда в соціальне середовище, його оволодіння навичками практичної й теоретичної діяльності, перетворення реально існуючих відносин як особистості (Г. Коджаспірова);

– процес включення індивіда в систему суспільних відносин і самостійне відтворення цих відносин (В. Кремень) [Суятинова, 2016].

Роль соціалізації у формуванні особистості аутичної дитини важко переоцінити, оскільки соціалізація, по-суті, єдиний шлях формування і розвитку їх особистості, адаптованості до тих чи інших суспільних або внутрішньогрупових умов.

У великій кількості випадків аутичних дітей можна підготувати до навчання за загальноосвітньою програмою та подальшої повноцінної соціалізації. Але для цього потрібна корекційно-відновлювальна робота з раннього віку. Сучасна українська корекційна педагогіка активно працює у напрямку розробки системи допомоги дітям з аутизмом. Так, провідними українськими вченими Т. Скрипник та Д. Шульженко розроблено та впровадженно дві програми з дошкільної роботи з аутичними дітьми: «Розквіт» та «Я у світі». Але це перші кроки до системної роботи з цією категорією дітей. При відсутності психолого-педагогічної корекційної роботи 95% аутичних дітей приречені на інвалідність. Але якщо вчасно надати допомогу, знайти правильний підхід, то 50-60 % дітей зможуть навчатися за загальноосвітньою програмою, 30 % – за програмою спеціальної школи і 8-10 % – адаптуватися в умовах сім'ї [Морозов, 2002: с. 74]. Адаптація в умовах сім'ї означає, що цим дітям навряд чи буде здійснювальна шкільна програма, але їх можна навчити охайності, самообслуговуванню, елементарним побутовим і трудовим навичкам.

Основними джерелами соціалізації є сім'я, освітні установи, формальні і неформальні громадські об'єднання, тобто різні соціальні інститути.

Психолог Л. Виготський дав найбільш повне визначення розвитку особистості дитини з аутизмом, яка, з його точки зору, формується в процесі взаємодії біологічних, соціальних, психолого-педагогічних факторів. Сенс організованого впливу він вбачав у допомозі розвитку особистості. На думку Л. Виготського, наявність великого резерву здорових, незацеплених задатків, нерівномірне (з точки зору глибини) поширення дефективності на різні сторони психічної діяльності відкривають великі можливості для соціальної адаптації, реабілітації та подальшого розвитку за певних сприятливих умов, при активному використанні можливостей соціального захисту та освіти за підтримки дорослих. Саме в цих умовах приховані перспективні можливості дитини він назвав зоною найближчого розвитку. Окрім того, Л. Виготський сформулював поняття первинних і вторинних дефектів як основи для побудови системи корекційно-виховної роботи з дитиною в ігровій, навчальній та інших видах діяльності (первинні пов'язані з матеріальною основою розумової відсталості, вторинні є продуктом особливого становища, яке займає розумово відстала дитина в соціальному середовищі внаслідок патологічного розвитку) [Dityachiy autism, 2001].

Соціалізацію дитини з розладами спектру аутизму, на нашу думку, варто почати із закладів дошкільної освіти, оскільки саме перебування в дитячому колективі дозволить дитині ідентифікувати себе як особистість і частину соціуму. Саме у закладі дошкільної освіти починається соціалізація дитини з аутистичними порушеннями. Головним у вихованні дітей є навчання самообслуговування, поведінки в період підготовки до гри і виходу з неї, а також спеціальна організація життя дитини, де всі елементи побутових ритуалів повинні бути продумані до дрібниць. Треба зауважити, що коли дитина зможе залишатися в дитячому колективі (у центрі раннього втручання, дитячому закладі, школі, в групі розвитку), їй потрібно дати можливість зберігати допустиму для неї дистанцію.

Робота соціального педагога у закладі дошкільної освіти передбачає роботу з дошкільниками, з батьками, педагогами, тому фахівець виконує такі функції: діагностичну, прогностичну, організаторську, комунікативну, посередницьку, профілактичну, функцію допомоги і підтримки, корекційну.

Діагностична функція пов'язана із здійсненням діагностики наявного стану розвитку дитини з аутизмом групою фахівців, які безпосередньо взаємодіють з нею, вивчають можливості, сильні якості дитини, її інтереси, захоплення, вміння, а також – її потреби та труднощі, з якими вона стикається з метою надання їй соціально-педагогічної допомоги.

Прогностична функція передбачає участь соціального педагога у прогнозуванні і проектуванні процесу життєдіяльності дитини з аутизмом. На основі визначення цілей і завдань соціально-педагогічної роботи з дитиною соціальний педагог розробляє програму особистісного розвитку, створення можливих умов для вирішення проблем, прогнозує результати, розробляє зміст, методи і форми роботи з метою їх досягнення.

Організаторська функція передбачає організацію соціально-педагогічної роботи з дітьми аутистами, створює умови для продуктивної спільної діяльності, організовує дозвілля.

Комунікативна функція забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи.

Посередницька функція реалізується завдяки діяльності соціального педагога, який представляє інтереси хворої дитини у різних організаціях, установах, фондах, різних соціальних структурах.

Профілактична функція приводить у дію механізми подолання негативних впливів у поведінці дітей і дорослих.

Функція допомоги і підтримки сприяє створенню сфери особистого благополуччя, умови для саморозвитку, саморегуляції [Карпенко, 2007: с. 32–39].

Виділяють також *корекційну функцію*, яка передбачає здійснення корекції всіх виховних впливів, що йдуть із сім'ї та соціального середовища; посилення позитивних впливів і нейтралізацію або переключення негативних впливів соціального середовища [Шушковець, 2005: с. 24].

Л. Завацька зауважила, що застосування технологій у роботі соціального педагога дозволяє поетапно реалізовувати структурні компоненти його діяльності. Соціально-педагогічна діяльність починається з постановки мети та завдань, які необхідно вирішити спеціалісту: допомога дитині в соціалізації та адаптації, набуття навичок спілкування та ін. Мета, в свою чергу визначає зміст діяльності, методи її реалізації та форми організації, які взаємопов'язані між собою. Зміст, методи і форми не можуть існувати незалежно одні від одних, їх взаємозв'язок визначається тим, що зміст впливає на форми і методи, а ті у свою чергу, можуть коректувати зміст соціально-педагогічної діяльності [Завацька, 2008: с. 18].

Розв'язання будь-якої проблеми дитини, що потребує втручання соціального педагога, необхідно почати з діагностики проблеми. Даний етап включає в себе обов'язковий збір, аналіз і систематизацію інформації, на основі яких може бути зроблений певний висновок. Складність діяльності соціального педагога полягає в тому, що дитина не завжди може сформулювати проблему, яка у неї виникає, пояснити чим вона викликана (конфліктом з однолітками, батьками чи вчителями та ін.), тому завдання соціального педагога в тому, щоб самому виявити всі значимі обставини ситуації дитини і поставити діагноз.

Наступним етапом, за Л. Завацькою, є пошук шляхів розв'язання цієї проблеми. Розв'язання визначених задач може здійснюватись двома шляхами. Перший – скориставшись вже розробленими технологіями. Завданням соціального педагога є підбір саме тієї технології, яка забезпечить успішне вирішення проблеми. Другий шлях – це складання власної програми, тобто розробка технології своєї діяльності в конкретному випадку. Відповідно соціальний педагог повинен бути компетентним щодо індивідуальної програми, яка враховує особливості дитини, характер проблеми та ін.

У залежності від обраної технології, соціальний педагог обирає відповідні методи і форми своєї діяльності, визначає засоби, які будуть використані в роботі і дозволять вирішити проблему дитини. В окремих випадках може виникнути необхідність корекції діяльності соціального педагога на кожному етапі і повторне розв'язання проблеми [Завацька, 2008: с. 18].

У корекційній роботі з батьками, які вважають своїх дітей аутистами і на основі цього віддані стихії почуттів тривоги, власної провини, злості та нетерплячості, акцент робити на формування і закріплення адекватної позиції «прийняття» дитини такою, яка вона є. Доводити батькам необхідність зниження їхньої тривожності, оскільки вона живить тривожність дитини, що негативно відбивається на її здоров'ї. Проводити з батьками індивідуальні консультації з метою зробити сприймання хвороби дітей реалістичнішим і, водночас, оптимістичнішим. Вчити їх не загальмовувати розвиток дитини надмірною опікою або кількістю обмежень, не акцентувати увагу на індивідуальних особливостях, а радіти

щонайменшому успіху дитини. Давати батькам поради щодо організації відпочинку, дотримання правил техніки безпеки перебування біля води (відомі випадки, коли через напад, який починався у воді, дитина тонула), перегляду телепрограм (надзвичайно емоційні – шкідливі) [*Пальчевський, 2005: с. 418*].

Консул «Аутизм – Європа» І. Сергієнко відкрила Першу в Україні навчально-реабілітаційну школу-сад повного дня «Дитина з майбутнім» у листопаді 2010 року, за сприяння МГО «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім» <http://www.cwf.com.ua> / Школа спеціалізується на повному спектрі корекційних та реабілітаційних програм для дітей з аутизмом, затримкою мовного розвитку, затримкою розумового розвитку, гіперактивністю та іншими особливостями розвитку, які призводять до труднощів у соціальній адаптації. Школа-сад має статус початкової і працює з дітьми від 2 до 8 років.

Фахівці школи-саду допомагають розвинути у дитини: комунікативні навички (мова, обмін інформацією, спілкування); пам'ять, увага, мислення, сприйняття; емоційну сферу; самостійне рішення простих повсякденних завдань; навички самообслуговування; уміння взаємодіяти із суспільством [*У Києві навчилися соціалізувати ...*].

За підтримки Фонду на базі закладу проводяться програми обміну досвідом, візити, семінари, майстер-класи, тренінги для фахівців та батьків від фахівців світового рівня.

У жовтні 2017 року у Нікополі пройшов регіональний тур Консула «Аутизм – Європа» І. Сергієнко. Перший семінар носив назву «Проблеми та досягнення в сфері аутизму в світі і Україні». Організатором такої платформи для спілкування став Нікопольський медичний спеціальний центр медико-соціальної реабілітації дітей Дніпропетровської облради під керівництвом головного лікаря Центру Ірини Хмелевської [*Больше полусотни педагогов и медиков...*].

Роботу соціального педагога з вихованцями закладу дошкільної освіти ми бачаємо у наступному: корекцію параметрів соціального розвитку дітей за запитами педагогів і батьків і результатами діагностики; організація діяльності гуртків, спрямованих на розвиток індивідуальності дітей та їх соціалізацію; організація дозвілля дітей.

Характерною ознакою життя закладу дошкільної освіти є його чітка організація, завдяки якій дитина усвідомлює, що є орієнтовний перелік подій і заходів, визначених у послідовності і за часом. Повторюваність основних режимних моментів сприяє виробленню в дошкільників відчуття впевненості, стабільності, надійності, привчає прогнозувати, планувати свою участь у них, передбачати можливі наслідки, передчувати майбутні результати [*Соціалізація дітей старшого дошкільного віку..., 2012: с. 21–22*].

Висновки. Очікуваними результатами та змінами у соціальному розвитку дитини є: підвищення рівня соціальної компетентності;

підвищення рівня згуртованості дітей у групі; поліпшення емоційного клімату в групі; поліпшення здоров'я дитини.

Отже, основними інститутами соціалізації дітей з аутизмом є сім'я, заклад дошкільної освіти та інші освітні установи, формальні і неформальні громадські об'єднання. Соціально-педагогічна робота дозволяє вносити такі зміни в систему виховання дітей, які забезпечують оптимальні умови для їх особистісного становлення, соціального захисту, соціалізації відповідно до Конвенції ООН про права дитини. Перспективами подальшого дослідження є розробка програми підтримки процесу соціалізації дітей дошкільного віку з аутизмом в межах сім'ї та в закладі дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Больше полусотни педагогов и медиков...* – Большее полусотни педагогов и медиков собралось в Никополе послушать семинар Консула «Аутизм-Европа» Инны Сергиенко. [Електронний ресурс] – Дитина з майбутнім. Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму. – Режим доступу: <https://cwf.com.ua/ru/news/801-seminar-of-consul-autism-europe-inna-sergienko-in-nikopol> (дата перегляду: 7.09.2018).
- Большой толковый психологический словарь, 2000* – Большой толковый психологический словарь / под ред. А. Ребера: В 2 т. – Москва, 2000.
- Детский аутизм, 1997* – Детский аутизм: хрестоматія / сост. Л.М. Шипицына – Санкт-Петербург: Международный университет семьи и ребенка им Р. Валленберга, 1997. – 254 с.
- Завацька, 2008* – Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посібник для ВНЗ. – Київ: Слово, 2008. – 240 с.
- Карпенко, 2007* – Карпенко О. Г. Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї із умов успішної практичної діяльності / О. Г. Карпенко // Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Науковий часопис. – Київ, 2007. – Вип. 6. – С. 32–39.
- Комер, 2002* – Комер Р. Патопсихологія поведінки. Нарушение и патологии психики. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2002. – 608 с.
- Морозов, 2002* – Морозов С. О. Основи соціальної і правової допомоги особам з аутизмом (матеріали до семінару). – Москва: Сигналь, 2002. – 204 с.
- Островська, 2012* – Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. – Львів: «Тріада плюс», 2012. – 520 с.
- Пальчевський, 2005* – Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: навч. посіб. для ВНЗ / С.С.Пальчевський.– Київ: Кондор, 2005. – 560 с.
- Соціалізація дітей старшого дошкільного віку..., 2012* – Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у просторі дитячої субкультури / В. А. Душина. – Харків, 2012. – 69 с.
- Суятинова, 2016* – Суятинова К.Е. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Суятинова Катерина Євгенівна; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2016. – 19 с.
- Тарасун, 2004* – Тарасун В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навч. посіб. для ВНЗ / В. Тарасун, Г. Хворова; за наук. ред. В. Тарасун – Київ: 2004. – 103 с.
- У Києві навчилися соціалізувати...* – У Києві навчилися соціалізувати дітей з аутизмом. [Електронний ресурс] – Аутизм в Україні / – Режим доступу: <http://autism.in.ua/uk/publikatsii/novyny/173-kyeve-nauchyls-socyalizyrovat-detej-s-autyzmom> (дата перегляду: 28.04.2018).
- Харченко, 2013* – Харченко С. Я. Інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями «групи ризику»: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Я. І. Юрків. – Луганськ: Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 540 с.
- Шахрай, 2006* – Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. / В. М. Шахрай – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
- Шишковец, 2005* – Шишковец Т. А. Справочник социального педагога / Т. А. Шишковец. – Москва: ВАКО, 2005. – 208 с.

Dityachiy autism, 2001 – Dityachiy autism: xrestomatiya / Yklad. L.M. Shipicina. SPb., 2001.

REFERENCES

- Bolshe polusotni pedagogov i medikov...* – Bolshe polusotni pedagogov i medikov sobralos v Nikopole poslushat seminar Konsula «Autizm-Yevropa» Innyi Sergienko. [Yelektronniy resurs] – Ditina z maybutnIm. Fond dopomogi dItyam z sindromom autizmu. – Rezhim dostupu: <https://cwf.com.ua/ru/news/801-seminar-of-consul-autism-europe-inna-sergienko-in-nikopol> (data pereglyadu: 7.09.2018).
- Bolshoy tolkovyy psihologicheskyy slovar, 2000* – Bolshoy tolkovyy psihologicheskyy slovar / pod red. A. Rebera: V 2 t. – Moskva, 2000.
- Detskiy autizm, 1997* – Detskiy autizm: hrestomatiya / sost. L.M. Shipitsyina – Sankt-Peterburg : Mezhdunarodnyy universitet semi i rebenka im R. Vallenberga, 1997. – 254 p.
- Zavatska, 2008* – Zavatska L.M. Tehnologiyi profesiynoyi diyalnosti sotsialnogo pedagoga: navch. poslbnik dlya VNZ. – KiYiv.: Slovo, 2008. – 240 p.
- Karpenko, 2007* – Karpenko O. G. Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti sotsialnogo pratsIvnika yak odnieyi iz umov uspishnoyi praktichnoyi diyalnosti / O. G. Karpenko // Sotsiologiya. Sotsialna robota. Sotsialna pedagogIka. Upravlinnya : Naukoviy chasopis. – Kiyiv, 2007. – Vip. 6. – P. 32–39.
- Komer, 2002* – Komer R. Patopsihologiya povedeniya. Narushenie i patologii psihiki. – Sankt-Peterburg: Praym-Evroznak, 2002. – 608 p.
- Morozov, 2002* – Morozov S. O. Osnovi sotsialnoyi i pravovoyi dopomogi osobam z autizmom (materIali do semInaru). – Moskva: Signal', 2002. – 204 p.
- Ostrovskaya, 2012* – Ostrovskaya K.O. Zasadi kompleksnoyi psihologo-pedagogIchnoYi dopomogi dityam z autizmom : Monografiya. – LvIv : «Triada plyus», 2012. – 520 p.
- Palchevskiy, 2005* – Palchevskiy S.S. Sotsialna pedagogika: navch. posIb. dlya VNZ / S.S.Palchevskiy.– Kiyiv: Kondor, 2005. – 560 p.
- SotsialIzatsIya dltey starshogo doshkIlnogo vIku...*, 2012 – SotsialIzatsIya dltey starshogo doshkIlnogo vIku u prostorI dityachoyi subkulturi / V. A. Dushina. – HarkIv, 2012. – 69 p.
- Suiatynova, 2016* – Suiatynova K.E. SotsialIzatsIya dltey starshogo doshkIlnogo vIku v slm'yah rozlucheni batIv [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / Suiatynova Kateryna; Uman. derzh. ped. un-t Im. Pavla Tichini. – Uman, 2016. - 19 p.
- Tarasun, 2004* – Tarasun V. KontseptsIya rozvitku, navchannya I sotsialIzatsIYi dltey z autizmom: navch. posIb. dlya VNZ / V. Tarasun, G. Hvorova; za nauk. red. V. Tarasun – KiYiv: 2004. – 103 p.
- U KiEvI navchilisya sotsialIzuvati ...* – U KiEvI navchilisya sotsialIzuvati dltey z autizmom. [Elektronniy resurs] – Autizm v Ukraine / – Rezhim dostupu: <http://autism.in.ua/uk/publikatsii/novyny/173-kyeve-nauchylys-socyalizyrovat-detej-s-autyzmom> (data pereglyadu: 28.04.2018).
- Harchenko, 2013* – Harchenko S. Ya. InnovatsIynI tehnologIYi sotsialno-pedagogIchnoYi roboti z slm'yami «grupi riziku» : [navch. posIb. dlya stud. visch. navch. zakl.] / S. Ya. Harchenko, N. P. Krasnova, Ya. I. YurIv. – Lugansk : Vidavnitstvo DZ «LNU ImenI Tarasa Shevchenka», 2013. – 540 p.
- Shahray, 2006* – Shahray V. M. TehnologIYi sotsialnoYi roboti : navch. posIb. / V. M. Shahray – KiYiv : Tsentr navchalnoYi lIteraturi, 2006. – 464 p.
- Shishkovets, 2005* – Shishkovets T. A. Spravochnik sotsialnogo pedagoga / T. A. Shishkovets. – Moskva : VAKO, 2005. – 208 p.
- Dityachiy autism, 2001* – Dityachiy autism: xrestomatiya / Yklad. L.M. Shipicina. SPb., 2001.